

TRANSLAT
(CORPUS DIGITAL DE TEXTOS CATALANS MEDIEVALS:
TRADUCCIONS)

REGISTRE: --- (Biteca, Texid 1789)

TRADUCCIÓ

ESTAT: CONSERVADA

OBRA ORIGINAL

AUTOR: OVIDI; PUBLI OVIDI NASÓ; PUBLIUS OVIDIUS NASO

TÍTOL: *HEROIDES; EPISTULAE HEROIDUM; LIBER EPISTULARUM*

LLENGUA: LLATÍ

FORMA: VERS

DATAció: 10-1 aC?

EDICIONS:

Dörrie, Heinrich (ed.), *P. Ovidii Nasonis Epistulae Heroidum* (Berlín / Nova York, Walter de Gruyter, 1971).

BIBLIOGRAFIA:

Sobre la tradició textual:

Heinrich Dörrie, "Untersuchungen zur Überlieferungsgeschichte von Ovids *Epistulae Heroidum*", *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen: I Philologisch-historische Klasse* (1960), pp. 113-230, 359-423; (1972), pp. 297-386.

R.J. Tarrant, "Ovid. *Heroides*", dins L.D. Reynolds (ed.), *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics* (Oxford, Oxford University Press, 1990), pp. 268-273.

John Richmond, "Manuscript Traditions and the Transmission of Ovid's Works", dins Barbara Weyden Boyd (ed.), *Brill's Companion to Ovid* (Leiden – Boston – Colònia, Brill, 2002), pp. 443-483 (462-469).

MATÈRIA: POESIA

OBSERVACIONS: La col·lecció de les *Heroides* coneguda a l'edat mitjana exclou l'epístola XV, de Safo a Faó (altrament d'atribució incerta), els versos 39-144 de la XVI, de Paris a Helena, i els versos 15-250 de la XXI, de Cídipe a Aconci, i presenta sovint díctics apòcrifs interpolats.

TRADUCCIÓ CATALANA

TRADUCTOR: GUILLEM NICOLAU

Doc. 1366 - 1390. Clergue adscrit a la cancelleria reial i documentat també com a estudiant de dret canònic (1373 i 1375). Va ser capellà i almoiner de la reina Elionor, i des de 1366 ajudant de registre de la seva escrivania. El 1373 Pere III el recomanà al papa per a l'obtenció del benefici de l'església de Maella, a la diòcesi de Saragossa; el 1375, el rei va cursar una recomanació idèntica perquè obtingués el benefici de Tiana, a la diòcesi de Barcelona. Va establir-se a Maella, on consta com a rector almenys des de 1387. Després d'aquesta data, se'l documenta també com a capellà del rei Joan I. Obres: (1) redacció dels epitafis llatins per a les tombes de Jaume II i Alfons III (a. 1375); (2) traducció del llatí al català de la *Crònica dels reis de Sicília* o *Chronicon Siculum*, obra d'un anònim palermità (1372); (3) traducció del català al llatí una de les versions de la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* (doc. 1381); (4) traducció del llatí al català de les *Heroides* d'Ovidi.

TÍTOL TRADUCCIÓ: *LLETRES D'OVIDI, EPÍSTOLES D'OVIDI*

DATAció: 1389-1390. De les cartes reials consignades a ATESTACIONS DOCUMENTALS es desprèn que el gener de 1389 la traducció ja existia, tot i que no va prendre la seva forma definitiva, glossada, fins el 1390.

FORMA: PROSA

CONTINGUT:

TRADUCCIÓ: Obra completa (I-XIV, XVI, 1-38 i 145-376, XVII-XXI, 1-14).

CONSERVACIÓ: Íntegra.

PRÒLEG TRADUCTOR / ADAPTADOR: NO

COMENTARIS / GLOSSES: Introduccions a cada epístola procedents dels *Bursarii Ovidianorum* de Guillem d'Orléans (ca 1200). Glosses marginals a la traducció, perdudes, però conservades en el manuscrit de la traducció castellana del segle XV (vegeu RETRADUCCIONS i OBSERVACIONS).

DEDICATARI I/O COMITENT: Desconegut. Les primeres atestacions de la traducció la relacionen amb Joan I i amb Violant de Bar (vegeu ATESTACIONS DOCUMENTALS).

ÍNCIPIT:

Íncipit accessus a *Her* I: "Penolope, filla de Icari, tramès a Ulixes, marit seu, fill de Laertes, aquesta letra".

Íncipit del text d'*Her* I: "Ulixes, jo, Penolope, muller tua, tramet a tu, tardant, aquesta letra".

(Ms. París, BN, ms. esp. 543, f. 1)

ÈPLICIT:

ÈxPLICIT del text: “los quals jo tem que ella vulla que sien pochs a mi (ço és, que muyre tost)”. (Els mots entre parèntesis són una glossa marginal que s’ha incorporat al cos del text en aquest manuscrit. Vegeu l’èxPLICIT d’altres manuscrits a ATESTACIONS DOCUMENTALS.)

(Ms. París, BN, ms. esp. 543, f. 86v)

Colofó: Ffinito libro sit laus et gloria Christo. Amen.

(Ms. París, BN, ms. esp. 543, f. 87r)

TESTIMONIS:

París, Bibliothèque Nationale, fonds espagnol, ms. 543.

Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1599 (fragment corresponent a IV, 1-67).

ATESTACIONS DOCUMENTALS:

1389 (28 de gener). Joan I demana a Guillem Nicolau una còpia de la seva traducció de les *Epístoles* d’Ovidi. (Rubió i Lluch, *Documents*, I, pp. 350-351 [doc. 392])

1390 (11 de febrer). Violant de Bar demana a Guillem Nicolau la seva traducció de les *Lletres* d’Ovidi “en pla” per fer-les copiar. (Rubió i Lluch, *Documents*, I, pp. 361-362 [doc. 405])

1390 (11 de febrer). Violant de Bar escriu a l’arquebisbe de Saragossa perquè insti Nicolau a enviar-li les *Lletres* d’Ovidi. (J.-D. Garrido, p. 39, n.; cf. Rubió i Lluch, *Documents*, I, p. 362, n.)

1390 (10 de març). Violant de Bar torna a escriure a Guillem Nicolau perquè li envii una còpia de les *Lletres* d’Ovidi “en pla” juntament amb les glosses que el traductor hi estava incorporant. (Rubió i Lluch, *Documents*, I, pp. 362-363 [doc. 407])

1409 (9 de juny). Inventari dels béns heretats per Martí l’Humà de Joana, comtessa de Foix (†1407): “epístoles d’Ovidi arromançades.” (Rubió i Lluch, *Documents*, I, pp. 444-445).

1410. Inventari d’un possessor anònim de Barcelona. Íncipit: “Penelope, filla de Icarí” (les *Heroides* estan copiades o relligades juntament amb l’*Escipió e Aníbal* d’Antoni Canals; cf. l’èxPLICIT: “Aci jau Anibal, lo gran guerrer”. (Iglesias, *Llibres i lectors*, doc. 44.9)

1417. Inventari de llibres d’Alfons el Magnànim. (Alòs-Moner, *Documenti per la storia della biblioteca d’Alfonso il Magnanimo*, 1923, p. 405)

1424. Inventari dels béns de Guillem de Cabanelles, mercader de Barcelona: “Lletres en pla. Comensa: ‘Penelope, filla de Icarí’. Et fenex: ‘Vulla que sien pochs a mi’”. (Moliné i Brasés, *Les costums marítimes de Barcelona* (1914), p. LI)

1426. Inventari de Joan Gener, donzell de Barcelona: “*Letres* d’Ovidi” (en català amb seguretat, perquè tota la biblioteca ho és). (Iglesias, *Llibres i lectors*, doc. 108.8)

1437 (20 de març). Inventari dels béns de Giralt de Palou: “Lletres d’Ovidi en romanç”. (Balaguer i Merino, “Fragment inédit...”, pp. 491-495)

1488 (30 de desembre). Inventari de Miquel Moix, donzell, de Mallorca: “Epístoles de Ovidi, en pla”. (Hillgarth, *Readers and Books*, doc. 381.2)

1505 (13 de novembre). Inventari de Gregori Burgues, procurador reial, de Mallorca: “Epístoles de Ovidi, en pla”. (Hillgarth, *Readers and Books*, doc. 483.44)

1523 (22 de juliol). Inventari de Pere Mulet, notari, de Mallorca: “Epistoles de Ovidi, en pla” (a la mateixa biblioteca n’hi ha unes en llatí i unes en italià). (Hillgarth, *Readers and Books*, doc. 650.7)

BIBLIOGRAFIA:

- Balaguer i Merino, Andreu, “Fragment inédit de la IV Heroida d’Ovidi trelladada al català en lo segle XV”, *La Renaxensa*, V, I (1875), pp. 491-495.
- Badia, Lola, “Per la presència d’Ovidi a l’Edat Mitjana catalana, amb notes sobre les traduccions de les *Heroides* i de les *Metamorfosis* al vulgar”, dins el seu *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d’Ausiàs March* (Barcelona / València, PAM / IIFV, 1993), pp. 39-71.
- Garrido i Valls, Josep-David, “La traducció catalana medieval de les *Heroides* d’Ovidi”, *Faventia*, 24 (2002), pp. 37-53.
- Pujol, Josep, “Les glosses de Guillem Nicolau a la seva traducció de les *Heroides*. Una proposta d’identificació”, *Caplletra*, 39 (2005), pp. 199-229.
- Pujol, Josep, “Texto y glosas en la traducción catalana medieval de las *Heroidas*”, dins *Latin & Vernacular III. Ovid from the Middle Ages to the Baroque*, en premsa.

RETRADUCCIONS A ALTRES LLENGÜES

TÍTOL: *Epístolas de Ovidio*

TRADUCTOR: ANÒNIM

LLENGUA: CASTELLÀ

DATAció: S. XV

COMENTARIS / GLOSSES: GLOSSES MARGINALS EN CASTELLÀ

ÍNCIPIT:

Íncipit de l’accessus a *Her I*: “Penolope fija de ycari enbia a ulixes [...] suyo fijo de laertes aquesta letra”.

Íncipit del text d’*Her I*: “Ulixes yo penolope muger tuya enbio [...] aquesta letra”.

EXPLICIT:

Èxplicit del text: “los quales temo que ella quiera que sean pocos a my”.

TESTIMONIS: Sevilla, Biblioteca Capítular y Colombina, ms. 5-5-16.

BIBLIOGRAFIA:

- Rosa María Garrido, “*Heroidas* de Ovidio, manuscrito de la Biblioteca Colombina”, dins *Actas del II Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval* (Segovia, 5-19 octubre 1987), ed. J.M. Lucía Megías, P.

- Gracia Alonso i C. Martín Daza (Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá, 1992), I, pp. 355-363.
- José Francisco Sáez Guillén, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla* (Sevilla, Cabildo de la S.M. y P.I. Catedral de Sevilla & Institución Colombina, 2002), p. 225.
- Georgina Olivetto, “El *Bursario* en Palacio”, *Incipit*, 23 (2003), pp. 115-135 [116-118].
- Josep Pujol, “Les glosses de Guillem Nicolau a la seva traducció de les *Heroides* d’Ovidi. Una proposta d’identificació”, *Caplletra*, 39 (2005), pp. 199-229.

OBSERVACIONS: Cap de les descripcions del manuscrit de Sevilla no relaciona aquest text amb la versió catalana (vegeu Pujol, “Les glosses...”, pp. 203-205). Tot i la general coincidència a desvincular aquesta versió de la de Juan Rodríguez del Padrón (*Bursario*), R.M. Garrido (p. 359). assenyala l’existència d’algun tipus de dependència textual entre totes dues versions.

OBSERVACIONS: De la carta de la reina Violant del 10/03/1390, es dedueix que Guillem Nicolau va incorporar glosses a la còpia de la traducció destinada a la reina (“nos vullats tremetre [...] o aportar lo dit translat ensemps ab la glosa que per vós hi serà feta”). Aquestes glosses no s’han conservat en cap dels dos manuscrits que transmeten de manera completa o fragmentària el text català (però cf. l’èxPLICIT del ms. de París). En canvi, l’únic manuscrit conservat de la traducció castellana executada sobre el text català conté un aparat de glosses marginals, amb tota evidència traduïdes d’un model català i que diversos indicis culturals permeten d’identificar amb les glosses redactades per Nicolau (vegeu Pujol, “Les glosses...”, pp. 203-218). La majoria d’aquestes glosses es documenten en manuscrits llatins que han incorporat els *accessus* i les glosses dels *Bursarii* de Guillem d’Orléans.

J.P.